

Stat' F. X. Šaldy charakterizuje tvorbu B. Němcové, její svět, její pojetí života v literatuře

BOŽENA NĚMCOVÁ.

Pro dílo Boženy Němcové má literární historie česká pevnou formuli: říká se o něm, že stojí na přechodu od romantismu k společenskému realismu a že rozhoduje vítězství tohoto nad oním. Takovéto všeobecné formule mají jistě mnohou výhodu, ale neunikají také vážnému nebezpečí: jsou tak všeobecné a syntetické, až se stávají lehce fráží. Jsou jistě nutné v naukové a vědní ekonomice; jsou nutné, aby vystihly určitý moment ve vývoji literárních směrů, proudů a ideí, ale básnickému dílu, básnické duši a organisaci nebývají obyčejně právy. Ty žádají si pravidlem jemnějších a subtilnějších method, aby byly vystiženy v tom, co ustavuje jejich jedinečnost.

Sedneš-li na příklad s touto všeobecnou formulí v hlavě k sebraným spisům Boženy Němcové a dáš-li se do jejich četby, protíráš si záhy zrak a vymaňuješ se zároveň ze zaklínací síly této formule. Vidiš záhy, že dílo její nekryje se s touto formulí; že leží více mimo proud a tok všeobecných ideí literárních, než se zdá literární historii a než toho připouští; že jest i více snem i více lékem a hrou, než posud tušila.

Dílo Boženy Němcové souvisí svou genesí s jejím životem zvláštním, nezvykle důvěrným způsobem; ne ovšem s životem vnějším, nýbrž s životem vnitřním; s životem sensibility své autorky; s životem vznětů, citů, tuch, snů, přání, doufání i vzpo-

mínek. Život Němcové byl nade všecko pomyšlení trudný, strastný, bolestný i pokořující; zmařený a obětovaný vlastně od chvíle, kdy se provdala. Její tvorba literární a básnická byla jí těšitelkou v tomto životě a vykupitelkou z jeho nejhorších muk; dobrou vílou, která ji uspávala hladovou a vysílenou a budila ji ráno vší pravděpodobnosti navzdory osvěženou a důvěřivou, hotovou nésti své nadlidské břemeno o nové křížové zastavení dále. Plnila jí ten úkol, který plní jinému ubožákovi nižší a méně jemné struktury duševní víno, tabák nebo jiné stimulanty: přenášela ji přes tíhu života a přes trud času; dávala jí na chvíli zapomínat na všecku bídu hmotnou a na všecku strast mravní; přenášela ji ve svět čistší, lepší, harmoničtější, ušlechtlejší a dokonalejší, než byl svět skutečný, a dávala jí žítí jiným, intenzivnějším a volnějším životem, než byl její spoutaný a zotročený život empirický. Přes to, že psala na výdělek a že práce taková bývá spisovateli nucenou robotou, byla jí proti vší pravděpodobnosti dobrodiním, lékem i hrou: podávala jí klíče k ztracené lidské kráse, svobodě a důstojnosti.

Takováto tvorba, rozumí se samo sebou, má jiný ráz než tvorba, kterou uskutečňuje se vláda intelektu nad hmotou nebo přeměňuje se v tělo a krev hrdý a vítězný sen tragický nebo mstný sen ironický. Takováto tvorba má ráz dobrodružně pohádkový, teple vděčný a oddaný; lehce přítulný a snově naivní; taková tvorba jest samá měkká přichylnost a pokorná důvěra v Boha, ve vesmír, v přírodu, v osud lidský. Taková tvorba jest lékem autorovi a touží býti lékem i čtenáři. Takováto tvorba jest nesena sympatií ke všemu, co žije, a hlavně soucítěním se vším, co trpí; musí-li viděti již hoře, trud, strážení a utrpení životní, nazírá je jako jakési provisorium, jako cosi, co jest uloženo jako zkouška sudbou nebo prozřetelností člověku, jako očištný prostředek a zkušební kámen lidského srdce; nezná a nechce znáti kořenného a zásadního zla imanentního, poněvadž by se zhroutila pod jeho tíhou.

Takové jest dílo Boženy Němcové. Nepřepíná a nestupňuje poměrův a struktury skutečného života v děsivou grandiositu a monumentální výsostnost nebo horečnou vytřeštěnost, jak to činí vesměs dílo velikých realistů západních i východních, Balzaca, Flauberta, Dostojevského; naopak: přezírá skutečný život, přenáší se přes něj, popírá a nahrazuje jej čímsi, co jest sice

stvořeno z jeho látky, z jeho prvků a živlů, ale ne k jeho podobnosti: snovým surogátem, snovým korektivem, snovým postulatem.

Všecko dílo Boženy Němcové jest pohádka vypravovaná měkkou, dobrou a bázlivou obrazností zmučenému srdci, toužícímu po lásce, jemuž svět a život podává houbu namočenou v žluči a octě; ukolébavka zpívaná tomuto srdci, které tak těžko usíná a ve snu ještě přerývaně vzlyká jako zbloudilé dítě.

Na celém díle Boženy Němcové leží teplým odleskem tento fabulistický pohádkový červánek, pohádkové kouzlo a pohádkový dech a pel stvořený pro léčivou potřebu tohoto srdce zmučeného a zděšeného tvrdou a surovou skutečností.

Svět v díle Boženy Němcové jest jiného ustrojení než svět skutečný; jiná, mravnější a volnější mechanika v něm vládne než ve světě skutečném. Lidé sdružují se v něm snáze a důvěrněji než ve světě skutečném; uzavírají přátelství a pobratřují se mnohem rychleji než v běžném životě a jsou svým svazkům mnohem věrnější, než bývá v empirii. Jsou typické pro Němcovou básničku přátelství a láska lidí oddělených od sebe vysokou zdí rozdílů společenských, cizích si rodem, prostředím a výchovou. V *Divé Báře* na př. žijí v důvěrném přátelství vzdělaná farská slečna a pasačka obecního stáda; *Baruška*, vesnické děvče, sloužící několik měsíců ve velkoměstě, provdává se za městského šviháka a nadaného malíře a ovšem manželství to jest šťastné a Baruška jest záhy ozdobou nejvybranější společnosti; v *Chýži pod horami* zamiluje se naráz pražský doktor a šlechtic do slovenské dívenky pod Ďumbierem a, rozumí se, šťastně: nalézá v tomto „přírodním dítěti“, co schází městským slečnám: zlaté srdce; v *Pohorské vesnici* hraběnka Březenská nepohrdá radou staré báby a komtesa Jelenka jest důvěrnou přítelkyní vyšivačky Dorly, její vnučky; *Babička* jest skoro důvěrníci kněžninou a zasahuje jako malá prozřetelnost do osudů lidských: dopomáhá k vytouženému štěstí ohroženým milencům, Kristle a Mílovi, a pomáhá dokonce rozjasnit zachmuřený erotický osud komtesy Hortensie...

Rozumí se, že ve světě takto ustrojeném přicházejí čestní muži jako forman Hájek, „dobrý člověk“, vždycky právě včas, aby vysvobodili ohrožené dívky z objetí vilných násilníků, a že v takovém světě obratem ruky stávají se z rafinovaných svůdců

kající a oddaní milenci a vzorní manželé (*Baruška*). Rozumí se také samo sebou, že v tomto světě jest zrada cosi velmi řídkého a že se jí dopouští — a to jest charakteristické — jen člověk vysokého společenského postavení, člověk kulturou pokažený: kníže Robert na vesnické krasavici Hedvice. A rozumí se, že unikne i trestu, neboť v tomto světě není msty; v tomto světě se odpouští. Odpouští Hedvika, a když Fricek chce se vrhnout na knížecího svůdce, zadrží jej Johanna a sedlák Burckhard pronese sentenčně, co smýšlí o mstě i básnířka: „Bůh soudíž: on vidí, kdo koho šidí.“ (*Dvě sestry*.)

Tento básnický svět Boženy Němcové jest zabydlen většinou bytostmi krajně obětavými, družnými, ušlechtilými nebo jadrně krásnými. Andělskými dušemi v mrzáckých tělech, jako je trpaslice Rozárka, které trpí a obětují se mlčky, bez reptání, životelkami svých zbídačelých rodin a obezřetnými, pedagogicky taktními zachránitelkami chátrajících mladíků, „služebnicemi lásky“, „neúnavnými křesťankami“; šlechtnými chudšasi, jako jest Jakub Halina z *Chudých lidí*, kteří svým trýznitelům oplácejí zlé dobrým, žijí jako žebráci, starají se o své blbě sestry a dávají své úspory věnem dcerám svých zbankrotělých někdejších továrních utiskovatelů a vysavačů; soucitnými a pitoreskními krejčíky Sýkory, kteří — u „kopy raků“ — ujímají se ochotně cizích sirotků, ačkoliv mají sami tučet dětí vlastních, a pohřbívají vlastním nákladem nespřízněné mrtvolky; měkkými bezbrannými snivci, jako je drotar Jano v *Pohorské vesnici*, kteří chodí světem za těžkým výdělkem, aby zaspořili sestře na věno, mají umělecké touhy a aspirace, zbožňují němou oddanou a vzdálenou láskou krásné komtesy, dávají se zasáhnout zbloudilou lupičskou kulí a umírají v tomto choulostivém qui pro quo za své hraběcí pány. Nebo rozkošnými jadrnými hochy a dívkami, jako jest přestrojená Karla nebo divá Bára, tato věrná a obětavá družka své farské slečny a při tom zase malá prozřetelnost, která jí opatří jejího doktora za muže, opravdovými lidmi plein-airovými, jak měli celou sympatii Boženy Němcové, její nejmilejší a nejzdravější a nejslunnější typ; z něho jsou, rozumí se samo sebou, hlavní milenecké dvojice jejich dvou největších skladeb slovesných, poněkud monotonní Kristla a Míla a diferencovanější Dorla s dobrým divochem Pavlem. Nebo posléze lidumily z profese, osvícenými a vlasteneckými šlechtici

a šlechtičkami, kteří, jako hrabě Hanuš, hraběnka Březenská a komtesa Jelenka, mají životním cílem hospodářské i osvětlné povznesení svého lidu, poučují sedláky radou i skutkem, starají se o své poddané, zachraňují sirotky a vybavují nevěsty, dávají zařizovat své zámky jen domácím řemeslníkům a mnoho a obšírně hovoří vespolek o výchově dívcí a povznesení ženině, o jejím úkolu v národě i společnosti, o vzdělání řemeslnictva, o pokroku zemědělském, o lidovém kroji a vkusu, o souladu stavův a vrstev společenských.

V tomto světě jest velmi málo opravdového zla, které by se dělo zažrané v lidském srdci a dalo se vyjmout z něho jen s jeho kořeny. Zlostníci Němcové bývají tak trochu hastroši a bývají zde také jen proto, aby byli repoussoirem dobrých nebo nevysohou překážkou k jich cílům. Jest snad jediný prokreslenější zlosyn v díle Boženy Němcové: proraďný podloudník, pomlouvač a svůdce Sršán v *Pohorské vesnici*. S tím souvisí i, že Němcová, kde se to hodí, obrací hříšníky; tak v *Zámku a v podzámčí* změnil se marnivá, malicherná a zlobná paní Skočdopolová v paní dobrou a osvícenou, která se zbavuje parazitní čeládky, váží si poctivého služebnictva, napravuje staré hříchy.

Němcová věřila v přirozenou dobrotu lidského srdce a dala této své optimistické víře výraz v krásné epizodě, v níž krkonošský myslivec Beyer vypravuje o krajanu-vrahovi, kterého navštívil v žaláři, aby zprostředkoval po případě jeho vzkazy. Vrah vysvětluje, jak se stal zlým člověkem: vlastní bezcitná rodina, lidé, milénka učinili z něho, čím jest nyní. Ani teď není však zvrhlý; vzkazuje pozdrav starému smrku, pod nímž dlouho spával a jemuž žalovával svou bídu. Lidé, žijící v důvěrném styku s přírodou, jsou Němcové lidé dobří; jejich sprostné duše jsou celé, nerozpoltěné a šťastné; mají nezkažené srdce, jež dovede lišiti mezi dobrem a zlem. Příroda jest Němcové veliká ozdravovatelka z kulturní bídy; v ní jsou věčné prameny nejen zdraví, ale i křivdy a práva. Rousseauovská utopie zaléhá svým echem do jejího básnického snu a dává mu lehýnký spekulativní nádech. Ale realism? Měří-li se realism tím, jak dovedl vystihnout spletitost a rozvětvení zla ve vesmíru, jak vysledoval jeho hluboké kořeny a jak pojnal jeho úlohu v dramate světovém, Němcová realistikou není.

V tomto životním pojetí jest erotická láska u Boženy Němcové projevem dobroty přírodní a tím mocností blahotvornou. Milenci Němcové, jak jsou sprostní a právě proto, že jsou sprostní, dovedou naslouchat hlasu přírodnímu, a proto druží se u ní rovné s rovným, ne ovšem ve smyslu společenského zřízení, nýbrž ve smyslu spříznění tělesného i duševního.

Němcová nezná typické moderní tragiky erotické, kdy dva lidé v sobě se mýlí a kdy vášeň rozchází se s láskou a zvrhuje se v nenávisť; nezná Erota, tvrdého tyрана, jak o něm hovoří Sofokles v Platonově *Státě*, kde se blahoslaví za to, že zestaral a unikl tak z jeho otroctví; nezná lásky jako osudné a temné síly proticivilisační, která v básni Lucretiově pod tvrdé jho spájí těla milenecká a v tolika moderních básních od Racinea do Swinburnea rozvrací obce a rodiny, zbrojí zradu a šíří šílenství a smrt všeho druhu; nezná děsu a hrůzy z lásky, které vedly básníky renaissanční k pojetí osvoboditele Antierota; netuší nic z ironické lsti a rodové lécky Schopenhauerovy. Její pojetí lásky jest primitivně důvěřivé, naivně optimistické: láska jest cestou k štěstí, k rozvíti všech darů přírodních, tělesných i duševních, mostem k harmonii mezi oběma pohlavími.

Láska u Boženy Němcové má často moc zušlechťující a třibící charakter lidský. Tak v *Barušce* proměňuje malíře-svůdce naráz v rytířského milence a ušlechtilého manžela; divokého a vášnivého Pavla vysvobozuje z tenat Sršánových vedle přátelství k Petrovi láska k Dorle, jako erotický cit k Veronské Mariettě ničí v Jakubu Halinovi pomstychtivost a učí jej utěšovati se v práci, modlitbě a odpuštění (*Chudí lidé*). Jen jednou nebo dvakrát pojala Němcová lásku jako moc démonickou, která vhná v hanbu, šílenství a smrt: v erotickém oblouzení Hedvičině v *Sestrách* a hlavně v erotickém očarování Viktorčině v *Babičce*. Ale Viktorka zůstává epizodou a klesá postupem románového děje v cosi, co nestojí příliš vysoko nad dekorací. Vedle této lásky démonické, která jest podřadnou výjimkou v díle Němcové, dala by se uvést ještě láska elegická, kterou trpí ušlechtilí snivci a dobráci, drotar Janko a chasník Petr v *Pohorské vesnici*.

Božena Němcová jest básnířka sbratření lidského a láska jest jí jen jeden případ tohoto všeobecného mravního zákona. Němcová byla bytost všemi svými kořeny a pudy nadobyčejně

a nevědně družná; byvši nesčíslněkrát zklamána, věří vždy znova a znova v bratrství lidské duše a tiskne v objetí každého, kdo se jí přiblíží. Její listy přetékají důvěrnostmi, její život jest rozhodán zklamáními a omyly citové sympatie; jimi žije a na ně umírá. Asi v pěti pracích svých — a jsou mezi nimi její dvě nejlepší a nejrozměrnější díla — přetvořuje tuto základní žízeň, touhu i muku, radost i utrpení své duše a svého srdce s větším menším uvědoměním v zákonnost umělecké myšlenky kompoziční, v mravní postulát a někde přímo v sociální tendenci.

Chýže pod horami jest beletristická hříčka, ale hříčka programová; jest sehrána na thema sbratření česko-slovenského, které se tu stává básnickým tělem a básnickou krví ve sňatku pražského doktora a slovenské dívčiny.

Babička jest cele inspirována touhou krásného a všestranného soužití, soužití venkovanů mezi sebou v rodině i v obci, soužití lidu s panstvem, soužití člověka s přírodou, soužití člověka s Bohem. Je to idylická báseň, plná přítlumené melodické něhy. Její dynamické napětí není veliké, její harmonie nepřekonává velkých disonancí, ale teplá pokojná odpolední záře slunečná dríme na ní blaženým výlevem. Nazývají-li Indiáni kteréśi americké jezero „úsměvem Velkého Ducha“, přísluší tento název i *Babičce*: jakýśi odlesk božího úsměvu leží na této knize melodickým popraškem. Lidé bratří se zde s lidmi, kněžna a mladá komtesa s prostou stařenou — není přehrad původu a postavení mezi nimi. Lidé žijí tu v míru a v lásce s přírodou, jsou jen jejím zušlechtěným a zjemnělým pokračováním a stupňováním; a není neštěstí lidského, jehož by nedovedla příroda, ne-li vyhojit, alespoň zmírnit nebo dekoračně zladit do svého orchestru, jak ukazuje případ šílené Viktorky, která se stává nakonec jakýmsi filosofickým *mimicry* přírodním, když hyne v bouři bleskem pod srostlými jedlemi, kde se ukryla. Všichni dobří lidé u Boženy Němcové jsou přirození, milují přírodu, žijí s ní a v ní, soucítí s ní; v první řadě ovšem *babička* sama: v ní zasnoubila básnička s tím líbezně naivním optimismem sobě vlastním v harmonii ducha přírodního s duchem křesťanským. Neboť láska k přírodě vede u Němcové vždycky k víře ve věčnou dobrotu, v princip věčné harmonie, v laskavého Boha. V lásce k přírodě i k bližnímu poznává člověk svou sílu i své

meze a učí se pokorně skláněti se před vyšší vůlí. Štěstí není u ní nic než osud pokorně přijímaný a tím proměňovaný a povyšovaný v mravní dílo vlastní duše.

Harmonie, harmonie, sbratření, sjednocení — tak zní a touží to z každé stránky Boženy Němcové. Není rozpolcení v jejích lidech a tím dílu jejím uniká základní akord moderní tragiky. Instinkty jsou u nich vyrovnány s reflexí, vůle s obrazností, city s rozumem, duch s vesmírem i Bohem. Jen protože jest takto zladěná a celá, může se odvážiti *babička* toho, čeho se odvažuje, jak říká, „s pomocí Boží“: zasahovati jako malá prozřetelnost v osudy lidské, nejen státi pevně na své postati, ale vkročiti na chvíli i do cizí sféry a více ještě: vrátiti se z ní do sféry vlastní neporušená, nezmalichernělá, neodcizená. Tomu říkám příklad veliké, klidné, sladké i statečné moudrosti, jež má tvářnost skoro goethovskou; a dala nám jej jaksi mimochodem pravnučka Rousseauova a podala nám tím v ušlechtilé formě lepší jeho část: hrdost duše lidské opravdu volné a statečné v lásce boží.

S krajním uvědoměním až tendenčním vyzpívala a žel místy i vypovídala se ze své touhy po sbratření lidském Božena Němcová v *Pohorské vesnici*. Vzájemná láska vysokých i nízkých jest tu jakýśi úkol přímo uložený, na jehož řešení pracuje se s horlivostí právě programovou. Spolupráce šlechty a lidu na prospěch rodného kraje; sbratření Slováků a Čechů v dělném životě a světě; vzájemné povznášení a zušlechťování jednoho pohlaví pohlavím druhým, jedné vrstvy společenské vrstvou druhou, jednoho kmene kmenem druhým — toť tendence tak široká a zevšeobceňující, že zatlačuje místy jedinečnost charakterů a typů, právě básnickou, a stírá jejich obrysy v mlhavost ideálních příkladů nebo schemat.

Programová tendenčnost tato stupňuje se ještě v *Zámku a v podzámčí* a stává se zde kritickou místo básnickou a skresluje tím místy povážlivě tuto práci; jest charakteristické, že zde Němcová operuje satirou, výrazovým prostředkem jinak cizím jejím duchu, třebaś satirou velmi prostoduchou a dobromyslnou. Zde jest nejvíce problémovosti sociální i — problematičnosti umělecké a básnické. Trojí společenská vrstva jest zde položena vedle sebe a proti sobě: zbohatlé měšťácké pan-

stvo, parvenuové, pitvořící se po šlechtě opravdové; obmezené, urputné maloměšťáctvo zatuchlého rozumu a zlobného srdce; podruhově a podruhyně, panský lid dělný. Rozdily a rozpory sociální vyrovná i tu blíženecká láska křesťanská, která vede krejčíka Sýkoru, a osvěcená filantropie starého zámeckého lékaře.

V pátém díle, v *Chudých lidech*, jest to chudoba sama, která očišťuje duši lidskou, pokorně ji přijímající, vede ji k plnění nejčistší lásky křesťanské a vynáší ji i nad ni na křídlech entuziasmu v ryzí odosobení. Jakub Halina, který se odměňuje továrníku Martoňovi za to, že mu umožnil otce a jej dal odvést na vojnu, tím, že ze svých úspor obvěňuje jeho dceru Florinku, byl by snad fantom, nebýt jemné invence básnířčiny, která tento zázrak sebeodříkání teprve umožňuje a činí pravdivým láskou erotickou: Jakub miluje tuto tichou, skromnou a krásnou dívku.

Božena Němcová měla, jak vidno, silné citění náboženské, třebaš nebyla spekulativný talent náboženský. Její Bůh není Bůh myšlenkové a mravní tragedie, není to dramatický Bůh ani Michelangelův, ani Pascalův, ani Kierkegaardův; jest to nejspíše ještě Bérangerův „Bůh dobrých lidí“, ale slovansky prohloubený, bez příděchu šosáctví a tichošlápství, jemuž neunikl francouzský písničkář: Bůh Otec, Bůh vyrovnatel, Bůh sám sestupující k člověku a povznášející jej. Jak charakteristický pro toto pojetí jest překrásný hymnus prózou v *Pohorské vesnici!*

„On, jenž sčítá prach semene bylinového i písek v moři, jenž stejně bdí nad snem dítěte u prsu matčina, jakož nad vrahem na galeji přikovaným; jehož dopuštěním se stává, že bouře tisícileté stromy podvrací a slabý štípek jen ohýbá, staleté budovy, díla umění lidského, v okamžení vniveč obrací a chaloupku slimáka nepokazí; On, jemuž nic malé, nic velké, jehož mocnost a divotvornost se zobrazuje v jediné kapce vody, jako v celém ohromném moři; On, jenž drží osud králův i žebrákův ve své ruce, jemuž dítětem sluje Paria opovržený i kníže vznešený, obyvatel ledných hor i požehnané Arabie, divoch i vzdělanec; On, jenž pokřtil všechny svoje děti jedním jménem „*Člověk*“, jím vespolek se zvat a za svaté je mít káže; On, jenž rozumí každé vroucí modlitbě, která vychází ze srdce Člověka: On

Jediný, Otec náš, Tvůrce všehomíra, jenž od věkův byl, jest a na věky bude, Bůh veliký, mocný — *Bůh milosti setře slzu s lící utýraného člověka.*“

A tomuto rázu její inspirace básnické odpovídá i technická metoda jejího díla. Umění její jest prostě přímé, naivní, srdečné a melodické; jak jest cele nezáludné, zná jen líčení a přímou charakteristiku. Její umění jest umění ryze citové: sympatií budit sympatii. Vyhovuje svou primitivnou dobrotou nejvíce Tolstého definici umění jako náказы: cítí a dává cítit. Rozezvůčuje melodicky své figury a tato melodika zaplavuje čtenáře a nutí jeho nitro k souznění. Její lidé často sporně, pochybeně a povrchně myslí, ale cítí vždycky správně a rozhodně a jednájí vždycky jasně a určitě. Nebyla genius dramatický; neobsáhla rozporů moderního člověka, nesledovala vzletu jeho obraznosti, nezávažila jeho bídy, nezměřila jeho pádu, nevyzkoumala jeho síly; nepronikla k mezím žádného z jeho rozpětí a nepohybovala se na jejich ostrí. Podala jen jeho střední polohu, ale její píseň má svou opravdovou ryzí a čistou vnitřní melodii; a jest proto básník a celý básník, mladý básník mladého, citově svěžího, názorného a naivního lidu.

Jejím orgánem básnickým bylo srdce v užším smyslu, než bývá u jiných tvůrců slovesných. Toto srdce mělo své malé bludy, omyly, pošetilosti a trudy, jako každé srdce lidské; ale mělo i svůj velký enthusiasm, velkou víru, velkou touhu, hoře i vášeň a nade vše svou velkou lásku. A tou nalezlo si svou dráhu i ve tmách a v mraze, tou utušilo a předjalo víc než jiní hrdí vrstevníci jeho svým intelektem a svou obrazností.

Nejkrásnější její díla jsou básnické protesty proti sobeckosti a malodušnosti tohoto světového ustrojení a životního pořádku; lámou svým entuziasmem hranice, odplavují překážky, trhají meze, aby krev Lásky mohla volněji tepati a bít, prochvívati i opijeti organism. Její díla postulují lepší, volnější, čistší a krásnější svět, než jest svět dnešní. Její díla představují a obměňují život a dobásňují řád společenský a světový v laskavou harmonii.

Kolem ní byl mráz, tma; v ní bolest, muka, zoufání. Ale srdce její zpívalo přece svůj kladný ideální protest, postulovalo

všecko, čeho nebylo ve skutečnosti: lidství, krásu, bratrství,
volnost, harmonii, spravedlnost, soucit, lásku i Boha.

Krásným sladkým paradoxem s rozkošnou tvrdošíjností
opravdu básnickou a všemu navzdory soudilo její srdce:

If Winter comes, can Spring be far behind?*)

---

*) Když Zima přichází, což může být Jaro daleko za ní? Shelley, *Ode to the West Wind*.